

Aynalı tüfəng, mehmetciyin məktubu, altun medal...

Qafqaz İslam Ordusunun tərkibində döyüşmüş tovuzlu Şaynalı Ələsgərin həyat hekayəsi

Tovuzun Əlimərdanlı kəndində bir ev var. Adi kənd evlərindəndir, digər evlərdən çöl görünüşünə görə elə də çox fərqlənmişdir. Amma bu evin mərhum sahibi Ələsgər Musayev həmkəndlilərindən fərqli bir ömür yaşayıb. Çox maraqlı və şərəfli, elə o qədər də məşəqqətli həyatı olub.

Bu evdə düz 106 ildir köhnə bir tüfəng müqəddəs əşya kimi qorunub saxlanılır. O, Çanaqqala savaşında şəhid olmuş Şaynalı (Şahin Ali) adlı türk əsgərinin olub. 106 yaşlı bu tüfəngin qəribə bir görünüşü var, indiki silahlara bənzəmir. Tüfəngin ön hissəsində və arxasında güzgü quraşdırılıb.

Aynalı tüfəng bu kəndə, bu evə necə gəlib? Sualımın cavabını və digər maraqlı faktları Ələsgər Musayevin mərhum qızı, pedaqoji elmlər namizədi, Əməkdar müəllim Leyla Məmmədovadan hələ illər öncə öyrənmişəm.

İlk mükafat

1918-ci ildə Azərbaycanı daşnak quldurlarından və bolşevik hərbi birləşmələrindən xilas etmək üçün köməyə gələn Nuru Paşanın komandanlıq etdiyi Qafqaz İslam Ordusunun əsgərlərinin Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şəmki ərazisindən keçərkən yerli əhali böyük məhəbbətlə qarşılayıb, hətta onların sıralarına qoşulanlar da olub. Onlardan biri də Ələsgər Musayev olub. Leyla xanım danışdı: "Atam o zaman yaraşlıq, ucaboylu, pəhləvan cüssəli, 19 yaşında bir gənc idi. O, türk qoşunları Tovuzdan keçərkən Əlimərdanlı kəndi ilə rayon mərkəzi arasındakı 6 kilometrlik məsafəni piyada gedib ki, türklərə baxsın. Əyinlərində əsgər paltarları, çiyinlərində tüfəng olan igid türkləri görəndə atamın qanı çuşa gəlib. Elə ordaca qərara gəlib ki, türklərlə birlikdə döyüşsün. Kimin nə deyəcəyini, valideynlərinin razı olub-olmayacaqlarını belə düşünmədən türk zabitinə yaxınlaşıb sıralarına qatılmaq istədiyini bildirib".

Bölük komandiri Qədir Əfəndi ona yaxınlaşıb ərklə danışan bu cəsarətli oğlanı başdan-ayağa diqqətlə süzüb. Gənc Ələsgərin boy-buxunu, uca qəməti, iti baxışı, cəsarəti çox xoşuna gəlib. Hətta oğlan ona tanış gəlib, kim olduğunu xatırlamağa çalışıb: "Allah, Allah... Yoxsa bu, Şahin Alidi? Yoxsa mən yuxu görürəm? İnsan necə də bir-birinə bənzəyərmiş?!" (Çox güman ki, Qədir Əfəndinin dediyi mehmetciyin gerçək adı Şahin Ali olub və Ələsgər Musayev onu Şaynalı deyərək tələffüz edirmiş).

Leyla xanım atasının xatirələrindən söz açarkən deyirdi ki, atam türk zabitinin onu diqqətlə, başdan-ayağa sualdolu baxışlarla süzməsindən şübhələnərək qorxuya düşüb. Fikirləşib ki, görəsən, nə qəbahət işlətdi ki, zabit ona belə şübhəli baxır? O, Qədir Əfəndinin bu qəribə baxışının səbəbini az sonra anlayacaq.

Komutan əsgərləri yanına çağıraraq deyir: "Bu dəliqanlı bizimlə birlikdə döyüşəcək. Adı Aleskerdi. Amma mən ona bu gündən sonra Şahin Ali Alesker deyəcəm. Bilirsinizmi niyə? Çünki Çanaqqala savaşında şəhid olan Şahin Ali adlı qəhrəman əsgərimizə çox bənzəyir, sanki onun ekiz tayıdı. Mən onu gördən kimi gencecik mehmetciyimi xatırladım, hətta bir an mənə elə gəldi ki, o ölməyib, burda bizimlədir. Haydı, dəliqanlı, keç əsgərlərimin sırasına!"

Qədir Əfəndi şəhid Şahin Alinin qorxmaz, igid, vətəninə canı-qanı qədr sevən, onun yolunda şəhid olan bir döyüşçü olduğunu, hər kəsdən seçildiyini fürsət düşdükcə Ələsgərə danışdı, qanlı döyüşdə düşmən mermisindən bədənləri parça-parça olan, tikələri belə ələ gəlməyən Çanaqqala əsgərlərindən söhbət açırdı. Danışdıca

da gözlərindəki kədəre qarışmış qürur hissi aydınca sezilirdi: "18 mart döyüşü bəlkə də dünya hərbi tarixində ən qanlı, ən dəhşətli döyüş idi. İngilislər və fransızlar dənizdən quruya çıxdılar. Təpələrin arxasından hücum keçdilər. Amma biz gavurlardan qorxmadıq. Tüfəngimizə süngü taxıb əks-hücum keçdik, onları dənizə tökdük, zəfər qazandıq".

Ələsgər bu söhbətləri dinləyə-dinləyə özünü Şahin Alinin yerində hiss edir və bu adın Tovuzda gəlməsindən, hörmətindən, xüsusən də bu qədər əsgərin içindən seçilib ona verilməsindən dolayı qürur duyurdu. Bu ad onun həyatının ilk mükafatı, ömür yolundakı ən dəyərli titulu idi. Bu ad hələ də illər sonra başına gələcək bələlərin səbəbkarı olacaqdı. Amma Şaynalı Ələsgər son nəfəsinə qədər Çanaqqala döyüşçüsünün adı pasportundakı rəsmi adından üstün tutacaq və bundan qürur duyacaq, yorulmayacaq, usanmayacaqdı.

Əmanət

Qafqaz İslam Ordusunun Göyçay yaxınlığındakı Qaraməryəm kəndini ələ keçirmiş düşmənlərlə döyüşünü Şaynalı Ələsgər bir ömür unutmadı. Həmin döyüşün odu-alovu, dəhşəti xırda detallarına qədər yaddaşından silinmədi. 1918-ci ilin iyun ayı idi. Qaraməryəm, Ağsu şosesi və Müsülü-Kürdəmir dəmir yolu ətrafında qanlı döyüşlər gedirdi. Türklər düşmənlə döyüşdə canlarından keçir, "uf" demədən şəhid olurdular. Göydən od yağdı, aclıq, susuzluq əsgərləri əldən salsa da, ruhdan düşmür, son güllələrini, son nəfəslərini qədər döyüşürdülər. Çanaqqala kimi bir döyüşdə tarixi qələbə qazanmış türklər üçün bu savaşa da növbəti alın yazısı idi. Uzun-yolları arxada qoymuş, şəhərlər, kəndlər keçmiş Çanaqqala döyüşçüləri yenə də canlarını fəda etməkdən çəkinmirdilər. Axşama yaxın Qaraməryəm demək olar ki, düşməndən təmizləndi. Döyüşdə 300-ə yaxın şəhidin qanı torpağı "suvardı". Həmin gün Şaynalı Ələsgər taleyini dəyişən, həyatına naxış vuran aynalı tüfəngi ilk dəfə əlinə aldı.

Şaynalı Ələsgər sonralar aynalı tüfənglə bağlı gizləncə, qonşuların eşitməyəcəyi tərzdə, az qala pıçılıq ilə ələsinə belə danışacaq: "Axşamüstü Qədir Əfəndi mənə yanına çağırırdı, əvvəlcə təşəkkür etdi. Mən bunun səbəbini soruşmadım. Çünki qayda belə idi, dinnmədən, əlavə sual vermədən sona qədər komutanı dinləməlisən. O mənə bir tüfəng göstərərək dedi ki, əlindəki silahı ver mənə, götür bu tüfəngi - Şəhid Şaynalıdır. Bu tüfəngə layiq ola biləcəm döyüşçü sənsən. Çox xoşbəxt idim. Komutanımın bu hərəkəti mənə xoş gəldi, təsirli bir hadisə idi. Tüfəngi əlimə alanda gördüm ki, üstündə güzgü var. Diqqətlə baxdığımı gördən Qədir Əfəndi dedi ki, dəliqanlı, bu, başqa silahlara bənzəməz. Çanaqqala belə aynalı tüfənglərin sayəsində keçilməz oldu, düşmənlər o torpağa ayaq basa bilmədilər". Ələsgər Musayev bu əhvalatı ailə üzvlərinə danışandan sonra tüfəngi doğma balası kimi bağrına basacaq və deyəcək: "Bilirəm

məni həbs edəcəklər, bəlkə də öldürəcəklər. Aynalını sizə əmanət edirəm. Onu qoruyun, heç kimə verməyin"...

Vəsiyyə

O gün Göyçay rayonunun Bığır kəndi ətrafında susuzluqdan dodaqları quruyan, nəfəsi tənqiyən əsgərin tək-cə dili deyil, gözləri də bir damcı su üçün yalvarırdı. Ətrafda partlayan bombalardan, az qala yağış kimi yağın güllələrdən, başlarına yağın top mermilərindən qorunmaq olmurdu, amma günəşin beyinləri yandıran istisinə tab gətirmək mümkün deyildi.

O gün komutan Qədir Əfəndi də yaralanmışdı. Amma onu incidən yarası deyil, yanında "su" deyər pıçıldayan əsgərinin iniltisi idi. Susuzluqdan özü qovrulsada, əsgərinin belə ələcsiz qalmasına dözmə bilmirdi, sanki ürəyi sinəsindən qopurdu. Sürünə-sürünə oradan uzaqlaşdı və bir qədər sonra geri döndü. Əlindəki qabın içində olan 3-5 damcı suyu dodaqları parçalanan əsgərinə içirdi. Amma gec idi, əsgər son nəfəsini alırdı. Qədir Əfəndi nalə çəkdi, səsi uzaqlarda əks-səda verdi. Əsgərləri gözüünün qabağında can verirdilər, susuzluqdan ölürdülər - komutan ələcsiz qalmışdı. Ətrafda suyu xatırladan bir əlamət belə yox idi. Qanlı savaşıqın içində Allah sanki susuzluqla əsgərləri sınağa çəkirdi.

Bir neçə saat sonra Qədir Əfəndi də bu "sınaq"dan çıxıb bilmədi. Komutanda artıq dözmə qalmamışdı, susuzluğa tab gətirə bilmirdi. Şaynalı Ələsgər Qədir Əfəndiyə su tapmaq ümidi ilə özünü ora-bura çırpırdı. Su tapmadı ki, tapmadı. Komutan gözlərini əbədi yumdu. Amma son nəfəsində gözlərini tovuzlu əsgərin üzünə zilləyib "Şahin Ali... məktub..." sözlərini güclə pıçıldadı. Sanki vəsiyyə etdi. Bu dəfə də Şaynalı Ələsgər nalə çəkdi. Onun səsi Acıdərəyə, Bığıra səs saldı. Onda 1918-ci ilin iyul ayı idi.

O, komutanını qucağına alıb bir neçə addım irəlilədi. Sonra geri döndü. Nəyisə xatırlamağa çalışdı. Yerə oturdu. Qədir Əfəndinin başını dizlərinin üstünə qoyub üzünə baxdı. Köynəyinin cibindən bir saralmış kağız - məktub çıxardı. Bu, şəhid mehmetciyin son məktubu idi. Yadına düşdü ki, məktubla bağlı komutan demişdi ki, aynalı tüfəngin sahibi olan Şahin Alinin yazdığı məktubu fürsət tapıb valideynlərinə göndərə bilməyib. Yaralı mehmetcik son nəfəsində onu Qədir Əfəndiyə əmanət edib ki, valideynlərinə çatdırınsın. Amma tale elə gətirib ki, komutan da məktubu sahibinə yetirə bilməyib, özü ilə ta Azərbaycana qədər gətirib. İki damla göz yaşı Şaynalı Ələsgərin yanaqlarından süzülüb əlindəki kağızın üstünə düşdü... sətirlər qarışdı. O, məktubu köynəyinin cibinə qoydu, eynən Qədir Əfəndi kimi ürəyinin üstünə. Səssizcə and içdi ki, savaştan sonra Türkiyəyə gedib məktubu sahibinə çatdıracaq. Şaynalı Ələsgər göz yaşları içində Qədir Əfəndini əlləri ilə torpağa tapşırırdı.

Sovetlər dönməsində Şamaxıdakı, Göyçaydakı türk şəhidlərinin məzarını ziyarət etmək qadağan idi. Amma Şaynalı Ələsgər bu qadağalardan qorxmurdu. Bakıya Kürdəmir yolu ilə deyil, Şamaxı yolu ilə gedirdi ki, Bığırda, Acıdərədəki türk şəhidlərinin məzarlarını ziyarət etsin. Erməni daşnaklarına, rus bolşeviklərinə qarşı döyüşdüüyü bu yerlərdə onun da izləri var idi. Hər dəfə ora gedəndə acı xatirələrin mənəngənəsindən çətinliklə çıxırdı. Sevimli komutanının məzarı başında göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Leyla xanım danışdı ki, atam hər dəfə bu məzarları ziyarətə gedəndə özü ilə su aparırdı - Qədir Əfəndinin məzarına çiləmək üçün. Sanki bununla da sevimli komutanına olan vəfa borcunu ödəməyə çalışırdı.

65 illik həbs

Bakı azad edildikdən sonra Şaynalı Ələsgər Tovuzla özü ilə üç qiy-

mətli əşya apardı - aynalı tüfəngi, şəhid mehmetciyin məktubunu və şəxsən Nuru Paşanın onun yaxasına taxdığı altun medalı. Onun bu dünyadakı arzularından biri, bəlkə də birincisi o idi ki, Qədir Əfəndinin çatdırıb bilmədiyi məktubu aparıb şəhid Şahin Alinin valideynlərinə versin. Amma mümkün deyildi. Sovetlər dönməsində "Türkiyə" deyənin az qala dilini kəsirdilər, ən yaxşı halda isə ona "pantürkist" damğası vururdular. Şaynalı Ələsgər də bir ömür bu "damğa" ilə yaşadı. Bir ömür bu "damğa"nın acısını çəkdi.

Qafqaz İslam Ordusunun tərkibində Bakının azad edilməsi uğrunda ermənilərə qarşı döyüşdüyünə görə sovet hökuməti Şaynalı Ələsgəri bağışlamadı. Onu işğəncələrə, təqiblərə, təhqirlərə məruz qoydu. Amma Şaynalı Ələsgər aynalı tüfəngini sovet hökumətinə vermədi. 30-cu illərdə NKVD-nin əlinə keçməsinə deyər bağda torpağa basdırdı. 1941-1945-ci il müharibəsindən sonra onu torpaqdan çıxarıb evinin yuxarı başına qoydu. Sən demə, çuğul ölməyibmiş. Hökumətə xəbər çatdırdı ki, aynalı tüfəng yenə Şaynalı Ələsgərin evinin baş ucundadı. O da var ki, dünya yaxşılardan xali deyil. Başqa bir həmkəndlisi Şaynalı Ələsgəri qorumaq üçün aynalını təkrar gizlətməyi məsləhət görür. Aynalı tüfəng bu dəfə də bağda gizlədilir - ot tayasının arasında. Milislər hər yanı didik-didik edirlər, evin axtarmadığı bir yerini qoyurlar. Allah şəhid Şaynalının xatirəsinin tapdanmasına imkan vermir. Sonralar da təhlükə hiss edən anda gah qonşuda, gah zirzəmidə, gah da tövlədə gizlədilər aynalı tüfəngin faciəsi beləcə sahibinin faciəsi ilə qoşa addımladı.

Qafqaz İslam Ordusunun azərbaycanlı əsgəri ömrünün 1936-cı ildən sonrakı zaman kəsiyində bağışlanmadı ki, bağışlanmadı. Sovet hökuməti Şaynalı Ələsgəri müxtəlif bəhanələrlə həbs etdi. Amma o, nə aynalı tüfəngini, nə Çanaqqala şəhidinin məktubunu, nə də 1918-ci ilin qanlı döyüşlərini, əsgər dostlarını, komutanını unutdu. Hətta qorxmadan həbsxana yoldaşlarına o günlərdən danışdı, qəhrəman türklərin şücaətindən bəhs etdi. O, doqquz il həbsdə yatdı. Lakin üzünə bağlanan bütün qapılara rəğmən torpaq uğrunda, vətən yolunda xidmətini gizlətmədi, bunu ömrünün şərəf tarixi saydı. Bu şərəfi zinətləndirən isə onun aynalı tüfəngi oldu. O aynalı tüfəng ki, 65 illik "həbs"dən sonra 1991-ci ildə azadlığa çıxdı, necə deyirlər, gün üzü gördü. Leyla xanım onu yenidən ata evinin baş divarından - Şaynalı Ələsgərin şəklinin yanından asdı. O aynalı tüfəng ki, Çanaqqala zəfərindən 109 il keçməsinə baxmayaraq, indi də bir Azərbaycan türkünün soyadını yaşadan Musayevlər nəslinə, 1980-ci ildə 81 yaşında dünyasını dəyişmiş Şaynalı Ələsgərin nəvə-nəticələrinə şərəf gətirir.

Doğduğum kəndə bitişik qonşu Əlimərdanlıda Şaynalı Ələsgərin evində gördüyüm tüfəngin üstündəki güzgüyə - aynaya vaxtilə çox təəccüblənmişdim. Bir neçə il əvvəl təsadüfən öyrəndim ki, həmin güzgünü tüfəngin üstünə Çanaqqala qazisi Əli Dəmirəl düzəldib. Döyüşdə məğlub olmuş ingilis əsgəri öz tüfəngini səngərdə qoyub qaçıb. Tüfəngi tapan mehmetciklər silahın arxa hissəsində güzgü olduğunu görüblər. Əli Dəmirəl deyib ki, o da tüfəngə belə ayna qoya bilər. Elə də edib. Lakin Əli Dəmirəl ingilislərdən fərqli olaraq tüfəngin iki tərəfinə də güzgü quraşdırıb. Bundan sonra qəhrəman əsgərin düzəlttiyi aynalı tüfənglərdən hər manqaya bir dənə verilib. Və onlardan biri də Şahin Alidə olub.

*Züleyxa ƏLİYEVƏ,
"Azərbaycan"*